

INSON HUQUQLARI VA XALQARO HUQUQ TO'G'RISIDA

Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich

Abdullayev Muhammadali Tavakkal o'g'li

ADPI Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari

huquq ta'lim yo'nalishi 3 – bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur, maqolada inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining mazmun mohiyati hamda O'zbekiston Respublikasining inson huquqlari sohasidagi milliy normativ – huquqiy hujjatlar bayon qilingan va keng tahlil qilingan.

Аннотация: В настоящей статье изложена сущность содержания Всемирной декларации прав человека и национальных нормативных правовых актов Республики Узбекистан в области прав человека и проведен обширный юридический анализ этих нормативных правовых актов.

Annotation: this article describes the essence of the Universal Declaration of human rights and the National normative legal acts of the Republic of Uzbekistan in the field of human rights , and manashu normative legal acts are widely analyzed in legal terms.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, shaxs , davlat qabul qilingan qonunlar deklaratsiyalar va konferensiyalar .

Ключевые слова: права человека, личность, государство законы, принятые декларации и конференции .

Keywords: human rights, person , laws adopted by the state declarations and conferences .

Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasida inson huquqlari bo'yicha 80 dan ortiq xalqaro hujjatlarga jumladan BMT ni 6 asosiy shartnomasi va 4 ta fakultativ protakoliga qo'shilgan bo'lib ularning amalga oshirilishi yuzasidan BMT ning Inson huquqlari bo'yicha kengashi va shartnomaviy qo'mitalariga muntazam ravishda milliy ma'ruzalarni taqdim etib kelmoqda . 1948-yilda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilingan va unda eng muhim inson huquqlarining sanog'i va mazmuni belgilab qo'yilgan. BMTning 1966-yili ikkita - Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar

to‘g‘risidagi xalqaro paktlarni qabul qilishi ushbu yo‘nalishda qo‘yilgan navbatdagi jiddiy qadam bo‘ldi.

Inson huquqlarining ayrim toifalariga taalluqli ko‘plab konvensiyalar qabul qilindi. Bunda aholining himoyaga o‘ta muhtoj qatlamlarining huquqlari, avvalambor, ayollar va bola huquqlariga alohida e‘tibor qaratildi. Bir qancha xalqaro hujjatlar inson huquqlariga qarshi jinoyatlarga barham berishga qaratilgan. Genotsid va aparteidni taqiqlash to‘g‘risidagi, irqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to‘g‘risidagi, qullikni taqiqlash to‘g‘risidagi kabi qator konvensiyalar shular jumlasidandir. Bunda Xalqaro Mehnat Tashkilotining ko‘psonli konvensiyalari o‘ziga xos majmuani tashkil etgani, ayniqsa, diqqatga sazovordir. Inson huquqlari bo‘yicha konvensiyalarning bir qanchasi mintaqaviy darajada – Afrika Birligi tashkiloti, Amerika Davlatlari tashkiloti, Yevropa Kengashi va MDH doirasida qabul qilingandir.

MDH davlatlari 1993-yil 24-sentabrda qabul qilgan Inson huquqlari va asosiy erkinliklari sohasidagi xalqaro majburiyatlar to‘g‘risidagi deklaratsiyada ishtirokchilar milliy qonunchilikni inson huquqlari sohasidagi bitimlar, xususan, YEXHT hujjatlari bo‘yicha majburiyatlarga muvofiqlashtirish yuzasidan tegishli choralar ko‘rish mas‘uliyatini o‘z zimmasiga olgan. 1995-yilning 26-mayida Inson huquqlari va asosiy erkinliklari to‘g‘risida MDH konvensiyasi qabul qilingan. Inson huquqlari sohasida davlatlararo hamkorlik keng miqyosdagi masalalarni o‘z ichiga oladi. Unga fan, madaniyat, ta‘lim, axborot almashish, kishilar o‘rtasidagi aloqalar borasidagi hamkorliklar kiradi. Davlatlararo hamkorlik markazida inson huquqlari turadi.

Xalqaro huquq nuqtai nazaridan inson huquqlari – har qanday jamiyatda shaxsning huquqiy holatini belgilashda muhim bo‘lgan huquqdir. Turli jamiyatlar inson huquqlarini ta‘minlashda turli ijtimoiy imkoniyatlarga ega. Biroq davlatlar uchun shaxsga qanday huquqlar berilishi va milliy qonunlarda mustahkamlab qo‘yilishi lozimligi borasidagi qarashlarning ma‘lum darajada mos kelishi xarakterlidir. BMT Ustavida inson huquqlari va asosiy erkinliklari to‘g‘risida so‘z boradi. Aksariyat hollarda bu ikki tushunchani qisqa qilib «inson huquqlari» deb yuritiladi, chunki gap bir tartibdagi voqelik xususida bormoqda. Huquq ham, erkinlik ham – shaxsning yoki bir guruh shaxslarning qonun bilan kafolatlangan lozim darajada xulq-atvor o‘lchovidir. Huquqni amalga oshirish tartibi u yoki bu darajada tartibga solinadi.

«Inson huquqlari» atamasi xalqaro siyosiy tilda Amerikaning mustaqillik urushi va Buyuk fransuz inqilobidan so‘ng paydo bo‘lgan. O‘sha paytlarda tegishli

davlatning ichki hujjatlarida inson va fuqarolik huquqlari to‘g‘risida so‘z borgan. BMT Ustavida fuqarolik huquqlari to‘g‘risida so‘z yuritilmaydi. Ko‘rinib turibdiki, inson huquqlarini xalqlar huquqidan ajratish mumkin emas. 1966-yilda qabul qilingan inson huquqlari to‘g‘risidagi ikkita xalqaro Pakt ham xalqlarni o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqidan boshlanadi. Inson huquqlarini hurmat qilish tamoyili xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri sifatida 1945-yilda BMT Ustavining qabul qilinishi bilan qaror topdi. U Ustavda xalqaro huquq tamoyillari orasida ko‘rsatib o‘tilmagan. Biroq Ustavning 1-moddasi uchinchi bandida BMT maqsadlaridan biri «inson huquqlari va asosiy erkinliklarini barcha uchun irqidan, jinsidan, tili va dinidan qat’i nazar, istisnosiz hurmat qilish» borasida xalqaro hamkorlikni amalga oshirish hisoblanadi, deb ko‘rsatilgan. **Inson huquqlari bo‘yicha asosiy xalqaro huquqiy hujjatlar qatoriga avvalo inson huquqlari bo‘yicha xalqaro bill kiradi. Xalqaro billga:**

- 1948-yildagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi;
- 1966-yildagi Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi Xalqaro pakt;
- 1966-yildagi Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi Xalqaro pakt, unga 1966 va 1992-yillardagi Fakultativ protokollar kiradi.

Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro hujjatlar jumlasiga yana quyidagilar kiradi:

- ❖ 1960-yildagi Mustamlaka mamlakatlar va xalqlarga mustaqillik berish to‘g‘risidagi Deklaratsiya;
- ❖ 1948-yildagi Genotsid jinoyatining oldini olish va uni sodir etganlarni jazolash to‘g‘risidagi konvensiya;
- ❖ 1965-yildagi Irqiy kamsitishlarning barcha shaklini bekor qilish to‘g‘risidagi Xalqaro konvensiya;
- ❖ 1973-yildagi Aparteid jinoyatlarining oldini olish va uni sodir etganlik uchun jazolash Xalqaro konvensiyasi;
- ❖ 1949-yildagi Urush qurbonlarini himoya qilish to‘g‘risidagi Jeneva konvensiyasi va 1977-yildagi I va II qo‘shimcha protokollar;
- ❖ 1952-yildagi Ayollarning siyosiy huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya;
- ❖ 1979-yildagi Ayollarga nisbatan kamsitishning har qanday shaklini bekor qilish to‘g‘risidagi konvensiyasi;
- ❖ 1959-yildagi Bolalar huquqi deklaratsiyasi;
- ❖ 1989-yildagi Bolalar huquqi to‘g‘risidagi konvensiya;

❖ 1957-yildagi Turmushga chiqqan ayolning fuqaroligi to'g'risidagi konvensiya;

❖ 1974-yildagi Ayollar va bolalarni qurolli mojarolar davridagi favqulodda vaziyatlarda himoya qilish to'g'risidagi deklaratsiya;

❖ 1961-yildagi Fuqarosizlikni kamaytirish to'g'risidagi konvensiya;

❖ 1954-yildagi Aparteidlarning maqomi to'g'risidagi konvensiya;

❖ 1951-yildagi Qochoqlar maqomi to'g'risidagi konvensiya va 1966-yildagi protokol;

❖ 1950-yildagi BMTning Qochoqlar ishi bo'yicha Oliy Komissari boshqarmasining Ustavi;

❖ 1957-yildagi Hududiy boshpana to'g'risidagi Deklaratsiya va boshqalar.

BMT Ustavi inson huquqlari tushunchasini aniqlashtirmasa-da, ma'lum darajada unga ko'maklashuvchi bir necha tamoyillarni ifodalaydi. Inson huquqlari sohasidagi boshqa hujjatlar – ishtirokchilar uchun majburiy xarakterga ega bo'lgan xalqaro shartnomalardir. Ularga 1965-yil 21-dekabrda barcha irqiy kamsitishlarni bartaraf etish to'g'risidagi Xalqaro konvensiya, 1966-yil 19-dekabrda iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi Xalqaro pakt, 1984-yil 10-dekabrda Qiynoq hamda muomala va jazolashning shafqatsiz g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi turlariga qarshi konvensiya va boshqa shartnomalar kiradi.

Ombudsman – alohida shaxs yoki bir guruh shaxslar bo'lishi ham mumkin. Odatda u o'zining konstitutsiyaviy vakolatlari doirasida yoki maxsus qonun asosida faoliyat ko'rsatuvchi parlament tomonidan tayinlanadi. Shunga ko'ra, Ombudsman jabrlangan shaxs va hukumat o'rtasidagi xolis vositachi sifatida faoliyat ko'rsatadi. O'zbekistonda Ombudsman instituti, ya'ni inson huquqlari bo'yicha Oliy Majlis vakili 1995-yildan buyon faoliyat ko'rsatmoqda.

Boshpana huquqi – ma'lum bir davlat tomonidan o'zining fuqaroligiga ega bo'lgan davlatda yoki doimiy yashash joyida siyosiy qarashlari uchun ta'qibga olingan biron-bir shaxsga yashirinish imkoniyatini berish va bunday shaxsni ushlab bermaslikdir.

Qochoqlar – millati, diniy e'tiqodi, siyosiy e'tiqodi uchun ta'qiblardan, harbiy harakatlar yoki boshqa favqulodda holatlar natijasida doimiy yashab kelgan davlatini tashlab chiqqan shaxslardir.

Majburan ko'chirilganlar – harbiy harakatlar o'tkazilishi, jamoat tartibining ommaviy ravishda buzilishi va boshqa inson huquqlarining buzilishi natijasida millati, tili, siyosiy va diniy e'tiqodi bo'yicha jabrlanishi yoki ta'qib ostiga olinish xavfidan o'z davlat chegarasi doirasida doimiy yashash joylarini tashlab

chiqqan shaxslar. Inson huquqlari Komissiyasi o'z navbatida o'zining ekspertlar organi kamchilikni himoya qilish va kamsitishning oldini olish bo'yicha kichik komissiya tuzgan.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki O'zbekiston Respublikasida insonning huquqlar va erkinliklari birinchi o'rinda turadi. O'zbekiston Respublikasida yashayotgan barcha insonlar ya'ni jinsi, irqi tili dini, ijtimoiy kelib chiqishi va tabaqasidan qat'iy nazar hech qanday kamsitishlarsiz yashashi 1948 – yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilab qo'yilgan .

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi.
2. Bola huquqlari to'g'risida konvensiya.
3. O.A.Tadjibayev, K.R.Ramazonova “ Inson huquqlari” o'quv qo'llanmasi
4. Raxmonqulov H.R Fuqarolik huquqi va muammolari:Darslik, I-qism. – T., 2010.
5. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va tadqiqotlar, 1(1).
6. Икромов, Х. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙВАТАНПАРВАРЛИК ҲАРАКАТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ИЖТИМОИЙФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(9), 102-107.
7. Egamberdiyev, A. YOSHLAR FAOLIYATINING FALSAFIY JONLARI. Zbiór artykułów naukowych recenzowanych , 91 (1), 2022-2026.
8. Abdumalikovich, E. A. (2018). Uyushmagan yoshlar bilan ishlashning innovatsion usullari. Evropa fanlari sharhi , (9-10-1), 259-260.
9. Yusupova, S. va Norinova, D. (2023). YOSH AVLOD TARBIYASIDA “TA'LIM” FANINI O'QITISH VA O'QITISH TUSHUNCHASINING O'RNI. Fan va innovatsiyalar , 2 (B6), 98-101.
10. Nizomtdinovna, Y. S. (2022). Farg'ona vodiysidagi tarixiy demografik jarayonlar. Miasto Przyszłości , 24 , 546-548.
11. Egamberdiyev, A., & Poziljonov, J. (2023). JADID MARIFATPARVARLARINING TA'LIM-TARBIYANI ISLOH QILISHDAGI O'RNI. Talqin va katta , 1 (24).
12. Poziljonov, J. (2024). TURKISTON JADIDLARI IJTIMOYFALSAFIY TA'LIMOTINING KELIB CHIQUISH OMILLARI. Sharh va tadqiqotlar , 2 (1 (23)).
13. Qosimbek o'g'li, PJ (2023). JADIDCHILIKNING, JAMIYAT HUQUQIY O'ZLIGINI SHAKILLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN TARG'IBOT MAQSAD MUDDAOSI. OBRAZOVANIE NAUCA I INNOVATSIONNYE IDEI V MIRE , 20 (7), 39-42.
14. Poziljonov, J. (2023). Jadid ma'rifatparvarlarining ta'lim-tarbiyani isloh qilishdagi o'rni. TALQIN VA TADQIQOTLAR ILMIY-USLUBIY JURNALI .
15. Ikromov, X. (2024). HARBIY-VATANPARVARLIK HARAKATI. Talqin va katta , 1 (1).